

հանդերձ և բնակիչք տանն այնորիկ մեռանին. ի մերձենալ ժանտախտին ամենեքին ամրափակեն զտունս իւրեանց. այլ երբեմն նուազութիւն պաշարուց հարկէ բանալ զգուռս. Ազնուական ոմն թէ և ունէր պաշար աւուրց բազմաց, բայց կամեցեալ տալ զանձն իւր փրկանս փոխանակ բազմաց, բանայ զլուսամուտն. յորժամ մահաբերն երկայնէ ի ներքս զձեռն, նա իսկոյն հատանէ տուներաւ զձեռն նորա, և յայնմ հետէ անհետացաւ ժանտախտն ի միջոյ:

Բ. ԿԵՐԴԵՐՆԵՐԻՆՆԻՆ:

Սանայք ամանք ի պատճառս ծանուց յանցանաց պատժին փոփոխմամբ մարդկութեան ի զայլնին բարս և բնութիւնս և կերպարանս, որ տեւէ զամս եօթն. և այս պայտս յանցաւոր կնոջն երեւի ի զիշերի անմարմին էակ ինչ, և տալով նմա զմորթ գայլնի, հրամայէ զգնեալ. յայնմ հետէ ամենայն յատկութիւնք և բարք յիշատակայն գազանի հանգչին ի վերայ նորա. իսկզբանն զիշատեալ լափէ զորդիս իւր, զկնի զազգակցացն, սակաւ առ սակաւ և զայլոցն. ի մերձենալ նորա փակեալ դրունք տանց ինքնին բանին, զայս մորթ զգնեալ ի զիշերի, իսկ ի տունջեան գաղեալ զգուշութեամբ, փոխի դարձեալ յառաջին կերպարանս. Դէպ եղև երբեմն առն միում տեսանել զի զայն առեալ փախուցանէ զմանուկ մի. սկսանի զհետ պնդել նորա, այլ ոչ կարացեալ հասանել, ի միւսում առաւօտուն զհետս կաշեալ արեանն հեղոյ ի ճանապարհին, եզիտ զայրն ապաստան փոխարկեալ զազանին, յորում և մորթ նորա. հուր անդանօր լուցեալ առն, ընկնու ի նա զմորթն. և ահա յական քթթեալ երեւալ կնոջն զայրացին աղաղակաւ և կատաղութեամբ մեծաւ յարձակի ի կորզել զգիշերական զգեստն իւր, այլ այրն արցելու նմա. յորժամ փոշխանայ մորթն, ընդ ծխոյն աներևութանայ և կինն:

Գ. ԵՆՆԵՐ ԲԵՅԷՆ ԱՂԵԿԱՆԵՐԷ:

Մեծն Աղէքսանդր որդի էր ոչ Փիլիպպոսի, այլ երեւելի կախարդի միոյ. Սա ի պատերազմելն իւրում զէպ եղև զի եկն ի Հայաստան. և լուեալ թէ բնակի ի վերայ Արարատայ ձերունի մի գու-

շակ ապագայի, գնաց ի տես նորա՝ և եհարց. «գո՞ւ ես իմաստունն այն, զորմէ հռչակ հասեալ է յընդհանուրս, առա ինձ ուրեմն որպիսի՞ մահուամբ մեռանկոց ես գու», և նա ասէ, «սպանմամբ յորդոցս ձեռանէ», Աղէքսանդրի զայրացեալ ընդ բանն՝ եհար զնա սրով, որ ընդ վերջին հառաչան ասէ, «Դու արդարեւ որդի իմ ես», և պատմեաց զգաղանիս ծննդեան նորա:

Դ. Այլ ԶԵՆՅՈՅ ԵՆ ԵՐԵՆԵՆ:

Ի մեկնին իմ յերեանայ՝ Արտիւան ուղեկցեաց ինձ ցառաջին իջեանն, «Ապրանքափոս», և պատմեաց ինձ թէ, ըստ աւանդութեանն ի մերձակայ լինին գտանի այր մի առանձին. մուտ նորա անյայտ ումեք. այլ միայն բանի յորոշեալ ժամս տարւոյն. Դէպ լինի զիւղացւոյ ուրումէ գրաստու հանդերձ անցանել առ լիրամբն, տեսեալ զպատառուած մի ի նա, որ տանէր յայրն գանձուց, մտանէ ընդ այն. և երթեալ գտանէ կոյտս ոսկոյ և ականց պատուականաց. որովք լցեալ զբեռն գրաստուն արտաքս ելանէ. այլ մտացեալ զփայտ ձեռին իւրոյ յայրի անդ, դառնայ առնուլ զայն. սակայն տե՛ս դու, զի ժամանակ բացման այրին լրացեալ զդով, փակին դրունքն և մնայ ի ներքս անտես ումեք յայնմ՝ օրէ մինչ ցարգ. իսկ գրաստն առեալ զհարստութիւնն բերէ ուղղակի ի տուն տեսուն իւրոյ:

Ե. ԶԵՆԷՆԻՆ ԵՆ ԵՐԵՆԵՆ ԴԶԵՆԵՐԷ ԵՆ ԵՐԵՆԵՆ:

Փողի ի ճանապարհորդելն իւրում մտեալ յաւուր միում ի զիւղ մի, չքաւ ի տուն կնոջ միոյ ի զիշերել. «կարե՞մ ընդունել առ իս զամենայն աստանդականս (ասէ կինն), և ժողելո՞ւ է անուան ազնուաբարոյ կնոջ, երթ ի բաց», յետս դարձեալ անտի գնայ առ աղքատ կին ոմն. վերջնաւ ընկալաւ զնա ուրախութեամբ, և եղաւ զի նորա զոր ունէին ի տան, հաց, և կաթն, արկին նմա և անկողին ի ննջել. և կինն նստեալ զգիշերն ողջոյն, արար նմա շապկ մի կտաւեայր և յառաւօտուն ընծայեաց նմա. իրբև նախաճաշիկս ինչ արար Փողի. յուղի էարկ զնա կինն, որում տուեալ զմասցեալ բարեհաւն, ասէ առա-

ջին ձեռնարկեալ գործդ երկարեցի ցերեկոյ, Դարձ արարեալ կնոջն ի տուն, կամեցաւ զիտել թէ որչափ ինչ է մնացորդ կտաւոյն սկսաւ չափել, և ոչ եղիտ զվախճանն. զայս տեսեալ դրացի կնոջն, եդ ի մտի զգուշանալ միւսանգամ յայտպիտի դէպս. անցեալ ի վերայ քանի մի ամսոց, տեսանէ միւսանգամ զնոյն աղքատ եկեալ ի գեղոն, զնաց ընդառաջ նորա և աղաչէ ագանիլ առ նոսա, և նա յանձն առնու. տես այժմ՝ որչափ հիւրասիրէրն զնա. յառաօտուն մատուցանէ նմա նախաճաշիկ, և շապիկ մի յառաջագոյն պատրաստեալ, միայն զգիշերն ողջոյն թողու ի ննջարանի իւրում զվառ ճրագ, զի օտարականն համարեցէ թէ նստեալ տքնի ի կար շապկի. երբ և յուղի ել Փողի, ուղեկցեաց նմա կինն, որում դարձեալ ըստ առաւնոյն տուեալ զողջոյն մնացեա թարեաւի, ասէ. երկարեցի առաջին գործդ. Դարձ արարեալ ի տուն, խորհէր զկտաւոյն և զբաղմանալոյ նորա. այլ իրբ և լսէ զբառաւ կօվուն ասէ. « երթայց նախ արրուցից նմա զջուր, » իրբ և սկսաւ ընդ զջուրն ի դաշտն, հիդաւ ջուրն անհատաբար և ելից զտունն և զգեռն, մինչ և կնոջն հազիւ զերծեալ ի ջրահեղձն կորստենէ:

ԴԷՆԻ Թ.

Վերադարձ ի Տփլիս. — Երթ առ Գսսեթս. — Գաղթականութիւն եւ պատմութիւն նոցա. — Քրիստոնէութիւնն ի նոսա. — Դուրբական անտառ. — Այր Ս. մարգարէին եղիայի. — Զորք. — Սոփոթութիւնք Գսսեթաց. — Սնտիսպաշտութիւն. — Աղօթք. — Մէսք ճարտանկանք. — Պսակ անխափառ որդոց եւ ծնունդ նորին անարդարականութիւն. — Աշխատասիրութիւն կանանց. — Ժառանգական արտօնութիւն. — Բաժանումն ժողովրդեան. — Ագնութիւն. — Վրէժ արեան. — Հիւրասիրութիւն. — Տուարտածութիւն. — Գծագրութիւն (ֆիզիօնոմի) զիմաց. — Դրութիւն մարմնոց. — Դմանութիւն նոցա ընդ Գորմանացիս. — Կերակուր. — Հանդերձ. — Զարգին սորա զծնողս եւ նախնիս. — Լեզու. — Երգք. — Աւանդութիւնք նոցա եւ Վրաց. — Քաղաւած ի բանից Դիւրուս զը Մոսկոյի, զնոցանէ:

Ի 29 Օգոստոսի ելեալ յԵրեւանայ, 30 նորին մուտ կալայ ի Տփլիս. և յառաջներորդ աւուր Սեպտեմբերի ընդ Հայ. — Հռովմէական զոքսոր Սաբաղովի դէմ եղեալ առ Օսսեթս, հասաք ի զիւղն Խնարս. — Աւագնի ուր ընկալան զմեզ մարդասիրորէն ի տուն այրի կնոջ միոյ, և ետուն մեզ բազմել հանդէպ վառարանի և ջեռնուլ. Անդ հետ զհետէ ժողովեցան կուտեցան բնակիչք ցիղ-

ջրն. և թարգման ունելով իմ՝ զոքսոր Սաբաղովի, պէսպէս հարցումնս ուղղեցի առ նոսա. որոց ամենեցուն ընկալայ պարզ և խնամիրտ պատասխանիս:

Ոմանք ի բնակչաց նստեալ էին ի վերայ անտառոց, և ոմանք կանգուն յոտին բոլորած, իսկ շատք յանդու շարժմանս, և կանայք շուրջ զվառարանաւ ի հոգս կերակրոց. այլ այսու ամենայնիւ լռութիւն թագաւորէր անդանօր խորին, խօսէր միայն՝ առ որ հարցումն լինէր, ի ձայն մեղմիկ. Ես փոյթ կալեալ էի մտադիր ի զիր զրոշմել մատիտաւ ի տետրակ յիշատակի զամենայն բանս նոցա. և այս չէր ինչ ընդդէմ նոցա և անխորժ. այլ նաեւ ի զկայ առնուին իմ, հարցանէին ցիս երբեմն. հասու եղէր խօսից մերոց: Ոչ կասկածիմ ի ճշմարտութիւն պատմելոցն նոցին, բայց և չիշխեմ ստել. զոր ինչ ես լուայ, վերաբերեցի ընդհանրութեան ազգին՝ նախնի ճանապարհորդք զտին մեծ նմանութիւն և համաձայնութիւն ծիսից և սովորութեանց երկուց ազգաց, Օսսեթաց և Գերմանացոց. և իմն ժողովեալ տեղեկութիւնք՝ յուսամ նոր ապացուցութիւնք ճշմարտութեան իցեն զրեւոյց նոցին: Պ. Ը. Լաթթեր Զուիցերիացի եկաց ի մէջ Նողայիան Թաթարաց մինչև անգամ ի ծառայութիւն մտեալ առ նոսա, և զարմանալի ետանդեամբ, և հասուն խոհականութեամբ զհետ եղեալ ժողովեաց անվրէպ տեղեկութեամբ մէն մի մանր ծէսս, սովորութիւնս և եղանակս առտնին և ժողովրդական կենցաղավարութեան նոցա. վաստակ նորա ընդ համեստ վերնադրուս « Հատուածք ի ճանապարհորդութիւնէ ի հարաւայինն Ռուսիա ի 1822 ամէ ց1828 ամն », կարէ լինել գաղափար տոհմադրութեան. ցանկալի էր թէ երիտասարդ Գերմանացի յանձն առնոր բնակել քանի մի ամս և ի մէջ Օսսեթաց, որով տալոց էր ընտիր և հետաքրքրական տեղեկութիւնս ի լոյս Գերմանական պատմութեանն և հնախօսութեանն:

Օսսեթք շատ և շատ յարգեն զեկեղեցիս և զվանորայս, զորս բազումն է տեսանել ի նոսա, այլ աւերակս, շինութիւն նոցա թագուհւոյն տան Վրաց Թամարայ յամեն 1171, ց1195, որ ըստ ասիոյ նոցա էած ի նոսա զՔրիստոնէութե-

Թիւնս Սորա բազում անգամ ի կիր առնուն զնշան խաչին. զօ. ի տեսանելն զառաջին եղջերալուսինն, զերեսս առ նա ուղղեալ դաշունաւ ի մէջ օդոյն զնշան կրքնն խաչին. այսպէս և նուիրականն ընդունին զաստեղս ցոլացեալս յիրկինս, անուանեալ զնոսա «Չուարատեկտի», այն է խաչ թուուցեալ:

Յորժամ պատրաստեցաւ ընթրիքն, եղին առաջի մեր ցած սեղան, արկին ի վերայ նորա սփռոց, զարդարեալ կապոյտ նկարութ. նախ քան զամենայն ետուն յանձն փայտեայ զմտածան, ի պէտս որոյ պաշտէին փայտեայ զրգալք, իսկ մնոյն՝ սովորական սպասք սեղանոյ. յետ նորա մատուցին ի սեղանն Համեղաձաշակ խմորեղէն (Հալվայ) կաղմեալ պանրով, իւղով և սոխով. այս ամենայն անծանօթք միւս աղագաց Կովկասու, յուշ առնէին մեզ զսովորութիւնս Գերմանիոյ կամ գէթ ասեւ Եւրոպիոյ, ընդ որ մինչ անգամ և Գ. Սարալով գրաւեցաւ, ծնունդն Կովկասեան, որ միայն զչորս ամ կեցեալն էր ի Գերմանիա. Սենեակն յորում էաք՝ լուսաւորիւր որպէս սովորաբար տնակք Ռուս շինականաց, պատրուգաւոր ճրագովք յորմն վարսելովք:

Սորա ոչ թէ անուանեն զինքեանս Օսսեթս, այլ «Իր» կամ «Իրօն», և զՀայրենիս իւրեանց «Իրօնիստան», շերքեղք՝ կոչին զսոսա «Ղաշ-ղա», Թաթարք՝ «Օսս» և «Թափլի», Լեկզիք՝ «Օց», «Օցէ», Վիրք՝ «Օսսի», կամ «Օվսի», զճագմանէ, պատմութենէ և գաղթականութենէ սոցա գտանէր նուազ իմն աւանդութիւն առ նոսա, ընդ որս խօսեցայ: Ասեն թէ Օսսեթք բնակէին յառաջ յայլ երկիր այն է յայժմեան շերքեղիստան, այլ Հարստահարեալք յօտար ազգաց, գաղթեցին եկին յոր այժմ են՝ երկիր. այս անորոշ և մթին աւանդութիւն ունի ապաքէն զպատմաբանական հիմն. այդ և պատմագիրք Վրաց յայտ առնեն թէ սօքա փոխադրեցան յայսոսիկ կողմանս յեղեց Գոնայ. և Պրտղոմէոս անուամբս Օսսիլս կարգէ բնակիչս ի բնական Գոն գետոյ և իրր թէ նոքա շինեցին զԱլֆո Գոն ի լեզու Օսսեթաց նշանակէ ջուր կամ գետ. բազմաւատ գետք կամ առուակք Օսսեթիոյ ընդ անուանցն կրեն միշտ զբառդ յիշատա-

կեալ. զօ. Քայնաղի - դօն, Ղաշիլ - դօն, Խարգարի - դօն, շերքեղ - դօն, և ըն. Չարմաշք թէ զխալիք Բիւզանդեանք ոչ իմացան զանուանգ Օսսեթ. անդ՝ ուր մէք Հանդիպիմք զմին անուան, առ նոսա «Այան» է յորջորջումն: — Կոստանդին ծիրանածին անուանէ զԱյանս զրացիս Սուանայ (Ավանետաց). Բուպրիկիլիստ կրօնաւոր ԺԳ դարու մի և նոյն ազգ դնէ զԱյանս և զԱսս:

Ասեն թէ Օսսեթք ունէին յառաջ զՀիւսիսային կողմանս և զՏօվիտս Կովկասու, զմեծն և զիւրքն Կարարդ, ուր և թագաւորութիւնն էր նոցին. այլ ի ԺԳ դարու ճնշեալք ի Բատու խանէ ամրացան ի լերինս Կովկասու:

Պատմիչք Վրաց դնեն զՕսսեթս զրացիս իւրեանց նա և յաւուրց անտի մեծին Աղէքսանդրի-թերես աւանդութիւնն զգաղթականութենէ նոցա ի Հիւսիսոյ յիրկիրս յայս՝ վերաբերի ժամանակաց միաւորութեան Գերմանացի աշխարհակալաց ընդ բուն Օսսեթաց: Եղեալքն առ իս զայսչափինչ միայն կարացին պատմել թէ, յաւուրս արքային Վրաց Վախթանկայ Ղուրդ Աջանայ թագաւորէր Օսսեթաց Բաղասար, որ մարտ ետ ընդ Վախթանկայ մինչև ցՄԷԷԻԹ. ուր յանցանքն երկուքին ընդ դեան Կուր, սպանաւ ի նմանէ (ի Վրաց արքայէ):

Առ Վիրս պատմի թէ, արքայ Վրաց Վախթանկ Ղուրդ Այան Հար վանեաց զՕսս, և սղան զերկուս մեծամեծ զօրազլուխ նոցա զՉաղատար և Բաղատար, որք կոչեցին զնա ի մենամարտութիւն: Գիւրուս Հատ. Բ. երես 362, ի մէջ բերէ զուշադրութեան արժանի արձանագրութիւն եկեղեցւոյն Մուղոյայ ի վերայ Լասսարեան զրանց ի լոյս ընծայեալն զառաջինն ի ԺԷԷԷ Աղէքէի, Հիւր. 1830, Հաստատութիւն վերոյդրեալ պատմական անցից. «Մէք էաք ինն եղբարք ի ցեղէն Չարգուիձէ — Ճարխելան Օս Չաղատար Դաւիթ — Սողբան, որք ատելութեամբ բերեալ առ թըշնամիս, մարտ եղաք ընդ չորից թագաւորութեանց, Քիւլարոս, Չաղարոս, Սախուր և Գէորգիլ. երեքն յեղրարց մերոց նուիրեցին զանձինս ի կրօնաւորութիւն ի ծառայութիւն Քրիստոսի. մէք տիրապետողքս անձուկ ճանապարհի ընդ որ անցանն ի չորից կողմանց, ի Լասսար

ունիմք ամիոց և մարտաօւն, և իշխեմք ամուր տեղիաց, յուսարուք ի վարձատրութիւն անտի կենաց, եթէ յստախ դարձանաւոր կենցաղ վարեցիք. ոսկի և արծաթ առ մեզ որպէս զըւոր, ևս ընդ իմով իշխանութեամբ արկի գազգս Պովկասու, և զրաւեցի զերես տէրութիւնս. ըստ իմոյ ստօրութեան ամի զքոր արքային Քարթլինեայի (Վրաստանի). նա նենգեաց ինձ երդմամբ, և յանձն իւր երարձ զմեզս իմ. Քաղատար անկաւ ի ըւոր, և զօրք Օսսեթաց կոտորեցան, որ ընթեռնու զայստիկ բանս, աղօթս արասցէ վասն իմու:

Մասն ինչ Օսսեթաց անուամբ Քրիստոնեայք են*) և իբր Տեառնոք Յունական եկեղեցոյ, այլք որք ի սահման Զերբեղաց, համարին Մահմետականք. սակայն ի կրօնիցս և ոչ մին արմատացեալ է ի նոսա. ամենիքին գրեթէ հակամէտք են և պաշարեալք ի կռապաշտական սնուօրս. ունին նուիրական համարեալ անտառս, և սեղանս ի նոսա, ուր ի նուէր հանեն հաց և միս. ի ձախմէ Վրասիկաւկազայ առ լերամբն Բուսլակերայ գտանին երկու այլք, երեւելոյցն ի նոսա առ Լամխոն գիւղիւ, որ ի հնումն պատկանէր ցեղին «Նարախ», չիւրեկոյ այժմ ի միջի, և ասի թէ Նարտ ասացեալքդ Հրէայք էին. այսս այս յանուն Ս. մարգարէին Եղիայի անաճեղի է ի նոսա իբրեւ պաշտարան նոցին. ի շրջակայս նորա թագաւորէ անվորով ապահովութիւն. անվնաս հովուին հօտ օչխարաց, զի չիւր աւազակութիւն ի տեղւոջն սրբութեան. և նոցին աւանդութիւնն ասէ, թէ մի յերեւելի անձանց Օսսեթաց գերեւարեցաւ յատար աշխարհ, իսկ արծուի մի առեալ անցուցեալ զնա ընդ լայնատարած ծովս, և բարձրաբերձ լիրինս էած կացոյց մերձ յայն սրբազան. յորմէ հեռէ ուխտիւք եղ ի մօր ծառայել Ս. Եղիայի. և այս սպասուորութիւն ածանցաւ ի յետագայս նորա. երէցն ի նոսա միանգամ ի տարւոյն զգեցեալ զԵրազործն հանդերձ, մօտնէ յայն յիշատակեալ, կատարէ անդ զառանձին ծէսս սրբազան համարեալ նուիրութեան:

Թեան, ներքին կողմն այրիս այսորիկ իբր թէ կաղմեալ է ի զմութս քարանց. ի միջի նորա զոյսեղան քարեայ, ի վերայ նորա ոսկի բաժակ լի գարեջրով. մօտաւն ի նա Քահանայ ստանայ շնորհս մարգարէանալոյ ի միւսում ամի. յորժամ գարեջուրն՝ որ յոսկի բաժակի՝ եռայ և հեղանի արտաքս ընդ անօթն, նշան է խաղաղութեան և արգասաւորութեան երկրին. իսկ թէ ոչ, պատերազմի և սոմու. ի միւսում աւուր ի գեօղ, Լաւ միգոն տօնախմբութիւն լինի մեծ, յորում գտանին համօրէն մերձարեակք. ի ժամանակի ուրախութեանս սպասաւոր այրի Ս. Եղիայի հրապակաւ ծանուցանէ զապագայ տարւոյն, բաց աստի Օսսեթք ունին զանազան նուիրական տեղիս յանտառս՝ ուր հանեն նուէրս, հաց միս և ձուկն, և ոմանք զինեալ այծս, զմորթս նոցա առկախեն զծառոց*): Վրասքրիստոնեայքն ի նոսա զգուշութեամբ պահանեն զպահս Քրիստոնէից. և զօհագործութիւն նոցա լինի յԼաւոյ շարաթու, որ յայտնապէս յառաջ եկեալ տեսնի յԵրրայականն օրինաց. զենուն զօշխարն, և երիցագոյնն արարեալ աղօթս ի վերայ մայն բաժանէ նոցա. իսկ զօսկերս և զմորթն այրեն: Թէ արդարեւ կրօն նոցա խառն է ի Քրիստոնէութենէ և ի Հրէականութենէ՝ յայտ անտի է՝ զի սոքա զշարաթն ըստ Հրէից անուանեն Սարաթ, և որպէս ի Վերակէի, այսպէս ի նմին աւուր ոչ ծածկեն զգլուխս իւրեանց:

Օսսեթք յիւրաքանչիւր նշանաւոր տօնի զօհս զօհն օրիշ օրիշս, ի նոր տարւոյ զխոշ, ի Ծընընդեան՝ այծ, ի զատկին՝ ոչխար կամ գառն, ի տօնի Միքայէլ հրեշտակապետի՝ զիկն. առաւել քան զամենեւին յարգեն զշորեօն սուրբս, զմարգարէն Եղիայ, զհրեշտակապետ Միքայէլ, զՍ. Գէորգ, և զՍ. Նիկողայոս— Տեսի ի Տիմիսի զճանապարհորդութիւն Վօրեայ ի հարաւային մասին Ռուսիոյ, և ի նմին մասն Ա. երես 292, բանս

(*) Այլք յՕսսեթաց, որք ուսն զտեղեկին համարին Քրիստոնեայք. իսկ որք զարշինն, Մահմետականք. Ս. 2.

(*) Յորժամ Ս. Նունի յամի 423 էած ի վերս զքրիստոնէութիւն, ետես զի անդանօր սովոր են զօհել կոչ զմարդիկ, լան եղեալ Տգամբ չափ բառնալ զհեթանոսական սովորութիւնն, աւճամանեայ նոցա հանել ի զօհ փոխանակ մարդկան զոշխար և զօշլ սուրբ կենդանիս:

Հետաքրքրական զՕստիմաց, յորում և օրինակ աղօթից նոցա, զոր ահա և մեք օրինակեմք ի բանս մեր.

ա. Աստուած զթմ ի մեզ աղաչեմք, և ողորմեա.

բ. Սուրբ Գեորգ, խնդրեմք ի քէն, օգնեա մեզ և ողորմեա.

գ. Մայր Աստուծոյ, աղաչեմք սղորմեա.

դ. Միքայէլ և Գաբրիէլ, ողորմեցարուք մեզ.

ե. Եկեղեցիք ի լերինս ողորմեցարուք մեզ.

զ. Նարի Ս. Գեորգ, ողորմեա մեզ.

է. Բարձրագոյն լերինք Օստիմի առաքեալք և Հրեշտակք որք նստեքք ի վերայ նոցա՝ ցովաբանեմք և խնդրեմք ողորմել մեզ.

ը. Եկեղեցիք Աւագ, ողորմեցարուք մեզ. ողորմեցեն և ամենայն ազգք, որք շուրջ զմեզք.

թ. Քրիստոս ողորմեա մեզ.

ժ. Աստուած բարեգութ օգնեա մեզ ըստ արդարութեան քում.

Այլ զիտղութիւնս առնէ, թէ յաղօթս յայս չիք ինչ ասացեալ ի Ս. Երրորդութիւնն. բայց յայտ է թէ հաւատան ի նա, ըստ որում բազում են ի նոսա աւերակք եկեղեցեաց յանուն Ս. Երրորդութեան. ունին սոքա զօթնեակ քրիստոնէական պահոց, զկուրակէն անուանեն օր Աստուծոյ. յերկուշաբաթու և յուրբաթու անհնար է ըստ նոցա սկիզբն առնել նոր գործոյ. նախապաշարումն, որում հանդիպեմք յաճախ և յեւրոպա.

Սնտրիապաշար են Օստիմք. զոն առ նոսա զուշակք, հմայք և հաւահարցք, որք ի յափըշտակեալ կամ վերածեալ վիճակ մտեալ, պատմեն մերձակայիցն զապագայս նոցա. յորժամ ի նոսա գողանայ որ զիր ինչ, առեալ զգուշակն երթան ի տուն այնորիկ. յոյր վերայ տարածի կասկած, որոյ առեալ ի ձեռին զկատու մի, ասէ ցկարծեցեալ զողն. «Եթէ դու առեր զայս ինչ և չգարձուցանես տեառն իւրում, կատուս այս լիկից և չարչարեցոք է զհոգիս նախնեացքոց», և հարկ է զիտել, զի գողն զգողօնն անգրէն ի տեղի իւր գարձուցանէ. եթէ չիք կասկած ի վերայ առանձին անձին ումեք, զայս ասելով շրջի տանէ ի տուն, և այսու եղանակաւ գրեթէ միշտ

գտանի գողացեալն. Աստուծոյ շունն և էշն առեալ են առ նոսա ի կախարդական կենդանիս. եթէ որ պահանջս ունի յումեքէ, կամ անարդիալ և թշնամանեալ չկարէ զփոխարէնն դարձուցանել, տարեալ զկատու, կամ զշուն կամ զէշ սպանանէ ի վերայ դերեղմանի նախնեաց թշնամոյն առ սելով. «Վասն հոգեոյ այս ինչ և այն ինչ ուրուք», և յայնժամ հոգի յիշատակեցոյն ննջեցելոց փոխարկին ի զննեալն կենդանիս, եթէ ժառանգն կամ ազգականն նոցա ոչ շահեցէ զսիրտ վշտագնեցոյն. Աարի մեծ յարգանս նուիրին գերեզմանաց նախնեաց իւրեանց. թաղեն զմեռեալս զերեսս յարեմուտս ուղղեալ. ի վերայ գերեզմանացն արկանեն մեծամեծ քարինս, իսկ ի գլուխն կողմն զքառանկիւն քար վից և ութն ոտնաչափ բարձրութեամբ. զուղեորութեան կարգ կատարեն հանդիսւ մեծաւ. զկին և ձին հանգուցելոյն առնեն առ գերեզմանն, ի ցուցանել թէ նոքա միայն են սեպհականութիւնք նորա, անփոխադրելիք ի ձեռս այլոց. զի զձին այլ որ ոչ կարէ ի կիր առնուլ, և կինն չունի իրաւունս առն երթալ այլում. Աայծակնահարն սուրբ համարի առ նոսա. և ի նմին տեղեղ թաղեն զնա՝ յորում եհարն, աղաղակելով ուրախութեամբ. «Ով Եղիա, իշխող ժայռից», զի համարեն թէ մարգարէն Եղիա նոյն հետայն էառ զնա առ ինքն. և երթան յուխտ և յերկրպագութիւն գերեզմանի նորա. որպէս զառաջեալ այրից Ս. Եղիայի, սապէս և գերեզմանի սոցա կայսն մորթս սեաւ այծու.

Հարսանեկան սովորութիւնք և կարգք սոցա են. նախ՝ եթէ կենդանի է հայրն կամ երէց եղբայրն կամ արեւակիցն փեսային՝ զնայ առ ծնողս աղջկանն և յայտնէ զիտաւորութիւն իւր. թէ հաւանեցեն նոքա, հարցանեն և զմիտս աղջկան, զորոյ իրեն առնուն հաճութիւնն, զայ ապա փեսայն ի տուն նոցա, և նշանագրին զնա. անդ զգինն վճռեն զաղջկանն, որ է սովորաբար կով, եզն և զէնք. հասանելիք հօր կամ եղբոր աղջկանն. յաւուր հարսանեաց՝ զայ փեսայն ի տուն հարսին ուղեկցութեամբ ազգակցաց և մերձաւորաց, ուր և սեղան կազմեն նոցա հրճուանաց. ի միւսում աւուր զնոյնն առնեն ի տան մերձաւոր զրացոյն և այլոց ի բովանդակ շէնն, ապա ածէ

զհարսն ի տուն իւր, զոր յանձն արարեալ յաւաջնորդութիւն բարեկամաց, ինքն (փեսայն) յառաջէ սակաւ ինչ: Ի պատահել նմա առ դրան տանն ջահլեք լուցելովք, ապա ածեալ զհարսն ի ներքս, երիցս շրջեցուցանեն զվառարանաւ, և տարեալ բազմեցուցանեն ի բարձր տեղում: Գան ժողովին համօրէն կանայք զեղջն, և պարափակեալ զհարսն, երգս երգեն կարգաւ պէսպէս մինչև ցառաջախօս հաւուն. զամենայն ժամանակս զայտոսիկ հարսին չիք բնաւ իրաւունք խօսելոյ, իբրև հաւն խօսի, մանուկ մի մերձեցեալ առնու ի զխոյ նորա զքօղն, պատառէ յերկուս ընդ մէջ, և զմասունսն կապեալ ի փայտ ինչ, ասէ. « ինն ուստերս, և մի դուստր, յետ այնորիկ ամենեքին բազմին զսեղանով, և հարսն ելանէ սպասաւորել նոցա, ճանաչեալ այսուհետեւ տիկին տանն, այս ամենայն և այլ այսպիսի ծէսք տան մարդոյ երևակայել զինքն յանկիւնս Գերմանիոյ:

Օստեմք սովորաբար ունին զմի կին, սակաւ երբէք զերկուս. վերջինս տեսանի յառաջեալ յազդեցութենէ Մահմետականաց. վասն զի բնաւորութիւն ազգին և այլ սովորութիւնք նորա յԱւրոպականն ակնարկեն միակնութիւն. առ սոսա ազատութիւն է երկուց սեռից ընդ միմեանս յարարելութեանց, զոր ոչ տեսանիմք յայլ ազգս Ասիականս:

Արպէս առ Հայս, նոյնպէս առ Օստեմք նորապսակ հարսն մինչև ցառաջին ծնունդ, իսկ եթէ ամուլ, մինչև ցորրորդ ամ հարսնութեանն, բաց յառնէ եւրմէ ընդ այլ ամենեանն խօսի նշանացի: Ընդհանրապէս վատարանն զբարս կանանց Օստեմքաց. բայց այս յառաջ եկեալ է ի վատթար սովորութենէ, կամ լաւ ևս ասել՝ յեղիոնագործութենէ անտի, որով խանգարի ընտանեկան և մտերմական մաքուր կենցաղաւարութիւն, այն է, հայրն զչորեքտասնամեայ կամ վեցտասնամեայ աղջիկ՝ կին ածէ վեցամեայ կամ ութնամեայ որդւոյ իւրում, և յայտնի է աղաքէն ոչ վասն որդւոյ իւրոյ, այլ վասն իւր ինքեան ածեալ է հայրն (զուցէ յիրաւի և ոչ հայր) զկիւնն կատարիւհասակ. ընդ որում կենակցեալ, ծնանի օրինակի աղագաւ արու զաւակ, և նա նոյնպէս զեւ ոչ վեցամեայ, ութնամեայ, և ահա հայրն բոտ

անուան կին ածէ նմա դարձեալ չափահաս, և բնակակցի ընդ նմա. այսպէս և այլ չարիք բազումք: Սոքա զառանձին իմն զգացմունս ունին զիրաւանց ամուսնութեան. որդի, որ ծնանի յետ ամուսնութեանն՝ և իցէ թող յապականութենէ արեան (ի մերձաւոր արեակցաց) կամ ի պոռնկութենէ, համարի օրինաւոր ժառանգ իրաւանց և անուան անմեղ հօրն. — կին՝ որ յետ ամուսնութեանն ծնաւ որդի, զկնի մահուան առն իւրոյ չկարէ երթալ օտարի, զի գնեալ է և համարի սեպհականութիւն առաջին գերդաստանին. միայն սկեսրայր կամ տագր նորա, այն է հայր և եղբայր հանգուցելոյն կարեն ամուսնանալ ընդ նմա. և այս պարտաւորութիւն իսկ համարի առ նոսա, իսկ թէ թողցն յետինքս զաւակունս, առաջնոյն համարին*): Եթէ հանգուցեալ այրն չունի զհայր կամ զեղբայր, կամ յառաջագոյն վախճանեալ են, և այրին ունեւոր որդի՝ պարտի մնալ ի տան նորա մինչ ցվախճան, ազատ է առնել յարարելութիւնս ընդ կողմնակի անձինս, և ծնեալքն ի նոցանէ համարին դարձեալ օրինաւոր որդիք մեռեալ ամուսնոյն. Օրինակ այսպիսի առաջի աչաց մեր էր. տանտիկինն, առ որում ազանեալ էաք, այրի էր. այր նորա թողեալ երիս դստերս, իսկ ուստր և ոչ մի՝ վախճանեալ էր հինգ ամօք յառաջ, բայց կինն ունէր ի զիրկս միամեայ զաւակ, որ զանուն կրելով հանգուցելոյ հօրն, համարէր և ժառանգ տան նորա և ընչից. ներհակ սորին, երեքին հարազատ դստերն չհամարէին ժառանգք հօրն, և պարտէին վաճառել յօգուտ անարիւն եղբօրն. — Իսկ թէ այրին չունի զաւակունս և կամ ի իննչ առն պղում, յորժամ որ կամի առնուլ զնա ի կնութիւն, պարտի վճարել գերդաստանին հանգուցելոյ առն զկէս գին կնոջն, զոր հատուցին առաջինքն ծնողաց նորա. ժառանգ ընչից և տան առն համարին արու զաւակք. իսկ դստերք վաճառին յօգուտ գերդաստանին չհամարեալք ի ժառանգս. — Սակաւ երբէք տեսանի

(*) Յայտ է թէ յերբայական օրինաց անտի առեալ են զայս սովորութիւն, որ պատուիրէ սենել զկին եղբօրն, թէ մեռանիցի անզաւակ:

առ նոսա բաժանել առն և կնոջ ի միմեանց, և այն վասն յայտնի անհաւատարմութեան. յայսպիսի դէպս ի դարձուցանել առն զկինն ի տուն հօր նորա, ստանայ զկէս զինն զստերն նոցին ի տանէ անտիւ—Ամեայք Օսսեթաց, միանգամայն իշխանք են ի մէջ տանն, գողջիր և ի վերայ արանց*): Բայց և յոյժ աշխատասէրք. հնձնն զխոտ, տանին զցորեան յաղորիս, բերնն յանտառաց զփայտ և ոմանք հերկին նաե զգաշտս:

Ի մեռանել առն՝ կինն կառավարէ զտունն մինչև յարբուես հասանել որդւոյն, որ պարտի յայնմ հետէ հոգալ զպիտոյս կենցաղավարութեան նորա. այս ամենայն յայնսպէս զԳերմանացւոցն ցուցանեն բարս և սովորութիւնս—Որդին համարի չափահաս, և կառավարէ զտունն, յորժամ կարողն իյէ հնձն զխոտ. Եղբարք սովորաբար ընակեն ի միասին, թէ բաժանեցին ի միմեանց, երէց որդին առնու զհայրական տունն, զմի ձի կամ զմի կով, կամ տասն ոչխար առաւել քան զմիւսն. կրտսերն մի մի ընտանի անասունս և զէնս, առ ի ծախս կամ ի լրումն հարսանեաց պիտոյից, թէ չէ ամուսնացեալ. իսկ մնացորդն բաժանի հաւասարութեամբ ի մէջ որդւոցն:

Ազգականութիւն ի կողմանէ մօր չձանաչի առ սոսա ամենեկին. իսկ ի կողմանէ հօր, թէև քան և աւելի սերունդ հեռագոյն, ձանաչի մերձաւոր, միայն զի կրեցէ զանուն մի և նոյն տոհմին, և ի դէպս սպանմանն, ազգականն նորա կարէ խնդրել զարիւն նորա. իսկ թէ որ սպանցէ զմօրեղբայրն ուրուք, քեռորդին չունի իրաւունս խնդրելոյ զվրէժն նորա, վասն որոյ առ նոսա թոյլատրեալ է ամուսնանալ ընդ ամենամերձ ազգականն, որ ի կողմանէ մօր. զօ. որդին կարէ առնուլ ի կնութիւն զմօրաքոյրն իւր և ըն. իսկ առնուլ կին ի նոյն ցեղէ, զորոյ անունն կրէ ինքն, իցէ թող միանգամայն հեռի յարենակցութենէ, զար-

ձեալ համարի աններկի և ապականութիւն արեան:

Աերպարան Օսսեթաց, զիրք մարմնոց և հասակ նոցա միանգամայն որոշէ զնոսա ի դրացեաց նոցին, միւս ազգաց Առվկասու, և մանաւանդ ի Վրաց. վերջինքս բարձրահասակք են, բարեկազմք, թխամորթք, վայելչագիտակք, զեղեցկադէմք, աղնուատեք, սեւակն, սեւահեր, նրբաշարթըն, արծուենկն, և զհամանգամայնն ասացից, առաջինքն ի զեղեցկազոյն ցեղս երկրի. իսկ Օսսեթք ընդհակառակն՝ պնդակազմք մարմնով, և անխորժ տեղեւոյ՝ հասակաւ սակաւ կրրէք բարձր քան զհինգ ոտնաչափ, և չորս մասնաչափրս. լայնադէմք, կոպտահերք, և խաժակնեայք. կանայք նոցա փոքրահասակք, և դուն ուրեք ի նոսա զեղեցիկք. կերակուր նոցա է հաց անխմոր ի ցորենեոյ կամ գարեոյ թրեալ ի մօխի, և միւս վայրենի թոշնոց կամ կենդանեաց. զի զրեթէ ոչ երրէք ուտեն զմիս եղին, ոչխարի, և այծու. տառազ զգնատու նոցա առեալ է ի Զիրքեղաց, այլ ոչ յարմար տգեղատեսիլ մարմնոց նոցա. սիրեն և ի կիր առնուն զգէնս, և ըստ գտելոցն ի վերայ սուսերաց և հրացանից Ատփն գրոց երևի, զի բազումք ի նոցանէ մնացեալք են ի ժամանակաց տիրապետութեան Գննուացոց:

Ժողովուրդն Օսսեթաց բաժանի յերկուս կարգս, յաղնուականս և ի շինականս. աղնուականք ունին բարեկաւ և անդորր կեանս, այլ ոչ զքաղաքական արտօնութիւնս. պատմագիրք Վրաց ասեն լինել եօթն նշանաւոր տոհմից աղնուականաց սոցա—Ի հիւսիսայինն Օսսեթիա գտանի առանձին աղնուական տոհմ բաղ'ացեալ յերկոտասան տանց անուանելոց և թագաւորութիւնք, զի ասի թէ յառաջ եկեալ են ի Հայ թագակիր իշխանէ. և ամենեկին նոքա են Մահմետականք, ունին միայն զպատիւ զիւզական ժառանգական աւագութեան, որպէս և առ Հայս. առնեն խնամութիւն ընդ իշխանս Զիրքեղաց. զի թէ ընդ աննշան անձինս իցէ խնամութիւնն, ծընեայն յամուսնութենէ անսերունդ կնոջ համարեալ է ըստ Օսսեթաց ծառայ, այն է թէ կորուստնէ զազնուութիւն իւր. վասն որոյ զգոշանան յոյժ պահպանել զառանձնութիւն տոհմի իւրեանց

(*) Եթէ ստուգիւ Օսսեթք յառաջ եկեալ են ի հին Արամաց, այն է յԱմազոնաց, որք միացան ընդ ցեղին Ալիւթացոց, և ըստ կարծեաց Հերոդոտեայ կազմեցին նոր տոհմ առանձին, զիւրին է ուրեմն կանանց իշխել արանց իւրեանց, թէ և առանց Ամազոնացիս լինելոյ ևս կարեն ունել զայդ իշխանութիւն:

Օրէնք և սովորութիւնք վրէժխնդրութեան արեան տեսանի յամենայն արևելեան և հիւսիսային Եւրոպական ազինս, այլ ընդմագոյն ի սոսաւ եթէ որ սպան զոմն, արենակիցք և ազգակիցք նորա ոչ միայն ունին իրաւունս, այլ և պարտին առնուլ զվրէժ նորա, կամ զնա ինքն զոճրագործն, կամ զմի յընտանեաց նորա սպանանելով. և յետ սպանմանն, երթան ի գերեզման արենակցին իւրեանց և ասեն. « առաք զվրէժ արեան քո »: Թէ որ սպան զոմն ի նշաւաւոր տոհմէ, զամն ողջոյն չկանէ արտաքս ի տանէ, զի տունն համարեալ է անմերձենալի պատրասարան. և որ չունի զսեպհական տուն, զի մեալ մտանէ ընդ հովանաւորութեամբ այլոյ նշանաւոր տան կալով անլէն զամն ինչ ի ծառայութեան: Պատմեցին ինձ. թէ ի վաղ ժամանակաց հետէ ընդ մէջ երկուց անուանի տոհմից Օստեթաց ծագեալ էր թշնամութիւն մեծ, յորմէ և վրէժխնդրութիւն արեան, և գրեթէ երկորին տունքն ևս ջնջեցան, մինչև հաւանեալ երկոցուց ետուն զմի մի որքս յիւրաքանչիւր կուսէ, և հանեալ զնոսս ի զոհ ի վերայ կռապաշտական սեղանոյ իւրեանց, ապա հաշտեցան: Օրէն է սոյնպէս հատուցանել զգին արեան սպանելոյն, որ զանազանի ըստ այսմ. հայր կամ տէր գերդաստանին՝ արժէ առաւել քան զամուրին. և ազնուականն՝ կրկնապատիկ քան զշինականն. սակէս յատկացեալ են զինք զանազան անդամոց մարմնոյ ըստ կարեւորութեան նոցին. զօ. այլ է զին զլիցոյն վիրաւորելոյ կամ վնասելոյ. այլ աչաց, այլ ձեռաց, այլ ոտից, և ին. բացեալ վերք մարմնոյ չափին զարեհատիւ. և ասի. « Աւերքն ունի 10 հատ յերկայնութիւն, այդքան ի լայնութիւն, և ին. և չարագործն վասն իւրաքանչիւրոյ հատի վճարէ զօրոշեալ զին. բաց աստի՝ զոյ միս ևս եղանակ վրէժխնդրութեան կամ առնելոյ զբաւականութիւն ի թշնամոյն, այն է մենամարտութիւնն. մանաւանդ յորժամ զըկեալն տնանկ կամ աննշան որ է, պահանջէ ի զվիրաւորէն հանել բռնութեամբ զմարդասպանն ընդ իւր յսպարեղ մարտի. օր որոշի նոցա տեղի, և հետաւորութիւն քալից ի միմեանց. միով հարուստով կամ հրացանիւ միանուագ արձակմամբ գործն

առնու վախճան. թէ վիրաւորի յանցաւորն, թէ մեռանի, կամ թէ բարբոսին զերծանի ի վնասուցըն, ոչ այնուհետև պահանջի ի նմանէ վրէժ:

Թէ վէճք ծագին ի մէջ երկուց անձանց զկալուածոց և այլոց սեպհականութեանց, ընդ վճռով են զվիրաւորին նոցա. թէ արտաքոյ շինին գողացաւ ինչ որ յայտնապէս, պարտաւորի կամ ըզգողուն զարձուցանել, կամ ընդ այնր հատուցանել զսահմանայն արժէք. իսկ թէ թաքնաբար և իմանի, հինգ անգամ առաւել քան զարժէն. գողութիւն կամ յախշտակութիւն ի մէջ զեղջ պատժի ևս խտապոյն. իսկ որ արտաքոյ շինից աւաղակութիւն՝ չգրի ի մեղս, միայն թէ ի յայտնին զըկեալն կարէ պահանջել և առնուլ զինչս. առած է Օստեթաց. « որ ինչ գտանեմք ի վերայ ճանապարհին, յԱստուծոյ է առաքեալ »: — Թախշտակոյն յետ հատուցանելոյ (թէ յայտնի եղև) զյախշտակալն, պարտի նա և հագիւրոյթս տալ համօրէն զերդաստանի այնր, ոյր իւրքն են գողացեալք. և այս ճանաչի փոստ յայտնագոյն, որով անկարանայ հակառակորդն ուրացեալ զստացումն իրաց, կրկին պահանջել ի նմանէ: —

Առ սոսա պահպանի խտիւ և օրէնք հիւրընկալութեան. որպէս առ համօրէն Աովկասեանցեղս, տանուտէրն՝ որոյ ընդ յարկաւ գտանի որ, զինչս և զանձն իւր անգամ գնէ ի պաշտպանութիւն հիւրոյն. սպանանել կամ վնասել զհիւրն, նոյն է որ ինչ սպանանելն զազգականս, վասն որոյ և մի և նոյն օրինօք առնուն զվրէժ ի թըշնամեաց. և այնչափ խիստ է այս օրէն, զի թէ Օստեթ ոմն ընկալաւ ի տուն իւր գանձանօթ որ և ապա զիտաց թէ նա թշնամին է իւր, յորմէ հարկ էր նմա զվրէժն առնուլ արեամբ, որչափ ի տան իւրում է, պարտի մեծարել զնա ուրախութեամբ. այլ ի մեկնին ի տանէ, յորժամ ելեալ արտաքս քան զգիւղն, ասէ. « Այժմ պահպանեալ զքեզ, թշնամի եմ քո »:

Միրեն սոքա և յարգեն յոյժ՝ որպէս ասացաւ՝ զճնողս իւրեանց, զնախնիս, և միանգամայն իսկ ասել զաւագողոյնս. ամենեկին հնազանդին իշխանութեան և հրամանի զվիրաւորի զերդաստանին, հօր, հօրեղբոր, եղբոր, և ին. ի գտանիլ սոցա ի տեղեղ ուրեք, կրտսերքն ի նոցանէ ոչ երբեք

նստին, ոչ համարձակեն բարձր ձայնիւ, կամ բանս ընդդէմ նոցա խօսիլ. բայց նշանաւորն ի սոսա է Եւրոպական սովորութիւն մի, զոր չունին այլ ազգք Պովկասու. այն է, ի ցոյց պատուոյ և մեծարանաց, արք բանան զղլուխս իւրեանց, և երբեմն համբուրեն զձեռն հօր կամ այլ պատկանելի անձին. իսկ կանայք յոտին յառնեն՝ ելծէ նստեալք իցեն:

Զհայրաստանն պատժեն չարաչար, այն է փակելով ի տան նորին այրեն զնա. երդնուլ ի զերեզման նախնեաց սուրբ համարի. ելծէ կամակոր զրկողն յանձն չառնու տալ որ և իցէ կերպիւ բաւականութիւն զըկկոյն, վերջինս սպառնայ չարչարել զհօգիս նախնեաց նորա: —

(Սնոյն է յէրոգոյս)

ԱՐԻՍԱԿԷՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՍԵՐԱԿԵԱՆ:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՈՒՍՈՒՑՁԻ ԻՆՔՆԱԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ:

(Է Լուսն Գնորդ):

Բ.

Մի ուրիշ հարց, որ մենք խորհուրդ կուայինք ուսուցչին շուտ շուտ կրկնել ինքրն իրան, այն է՝ ունի՞մ ես արդեօք այժմ ընդունակութիւն իմ զործիս համար: — Նոյնպէս կարեւոր է ուսուցչի անձնակրթութեան, որովհետեւ այդ հարցը կարող է նորա միտը զցել, թէ ի՞նչ է պահանջում իրանից ուսուցչութիւնը, և ապա ուրեմն կժաղկցնէ նորա մէջ ինքնագործունէայ պարաստութիւնը իւր պարտականութիւնները արժանապէս կատարելու համար և կղարթեցնէ նորա մէջ վըճառողութիւն որքան կարելի է հասարակագործութեան: Մենք ասացինք, որ զորա համար հարկաւոր չէ հանձարեղ լինել:

Ի հարկէ՝ մարդիք զանազան ձիրքեր են ունենում. բայց իւր զործին անձնատուր աշխատաւորն առաւել օգտակար զործ կուանէ, քան թէ հանձարեղ ծոյլը: Խորհական ուղղութիւն ստացած անձնակրթութեանը կայ ուսուցչին լըջմտութիւն և կիրքէ նորան թեթեամիտ ինքնահաւանութիւնից. նա այլ ևս չէ կանգնիլ իւր յառաջաշարժութեան մէջ և վերջացրած չէ համարիլ իւր պատրաստութիւնը, նորա համար էլ մենք խորհուրդ կտանք ուսուցչին շուտ — շուտ մտաբերել ուսուցչի իշխան զաղափարը, մտաբերել, թէ ի՞նչ պահանջմունք ու պայմաններ է առաջադրում ուսուցչի էթիկայ:

Պարկի է ցոյց տալ նորան դիմելու ճանապարհն ու միջոցները, բայց այդ ճանապարհով զնալ և օգուտ քաղել այդ միջոցներէ՝ ուսուցչի իւր պարտքն է:

Ուրեմն թող յաճախ մտածէ ուսուցիչը թէ ի՞նչ է հարկաւոր նորան ըստ դադափարին «սոցիալ լի»-ը համար: Այս է սկիզբն անձնակրթութեան: Ամենից առաջ, թող չմոռանայ ուսուցիչը, որ նորա զործը չէ վերջանում միայն ուսումնառութեամբ. դա միայն միջոց է, իսկ նպատակն է կենդանի մարդկային անձնաւորութիւն կրթելը: Թող ուրեմն իւր բոլոր զործողութիւններին — յարաբերութիւններին տայ նա կրթողական բնաւորութիւն: Թող երբէք չմոռանայ ուսուցիչը և այն, որ նա կրթում ու ուսուցանում է թէ միայն դասատան մէջ իւր կարգացած խօսած ու գործածով, այլ կրթում է նա և ուսուցանում իւր բոլոր կեանքովը, բընաւորութեամբ և առհասարակ զործողութիւններով, թէ իւր արտաքին կեն-